

İDARENİN TARAF OLDUĞU UYUŞMAZLIKLARIN SULH YOLUYLA ÇÖZÜLMESİ*

*Arş. Gör. Dr. Aynur CİDECİGİLLER***

GİRİŞ

İdari faaliyetlerin etkili bir şekilde işletilebilmesi, hem faaliyetin gereği gibi yapılabilmesi hem de faaliyet yerine getirilirken bireylerin bir hak kaybına uğramamalarını gerektirmektedir. Herhangi bir sebeple idarenin yapmış olduğu faaliyetlerin hukuka aykırı olduğunu veyahut da hukuka uygun olsalar dahi bu faaliyet sebebi ile bir zarara uğradığını iddia eden bireyler, yargı organlarına başvurarak bu hukuka aykırılığın giderilmesini ve doğan zararlarının telafisini isteyebilirler.

Hukuk devleti açısından idarenin, faaliyetleri sebebi ile doğan zararlardan genel olarak sorumlu olduğu bugün için tartışma götürmez bir gerçektir. Bireyler doğan zararlarının giderilmesini sağlamak için idareye karşı bir dava açmak sureti ile bunu sağlayabilecekleri gibi idarenin bu sorumluluğu üstlenerek mevcut ihlalin giderilmesini yargı dışı çözüm yolları ile de sağlayabilmeleri mümkündür. Bu açıdan yargı organlarına başvurmak en etkili ve güvenli yol olarak görülse de yargı organlarının günümüz itibari ile iş yükünün fazlalığı ve davaların istenilen düzeyde makul süre içinde çözülememesi ve dolayısı ile bireylerin haklarına arzu ettikleri düzeyde ve sürede ulaşamamaları sebebi ile yargılamaya alternatif ve bazen de yargı süreci içerisinde yürütülen bir takım çözüm metotları ile uyuşmazlıkların giderilmesi yöntemleri son yıllarda ön plana çıkmıştır.

Yargı dışı çözüm yöntemleri bireylerin kendi aralarındaki uyuşmazlıklar açısından önemli olduğu idari birimlerin taraf olduğu uyuşmazlıkların giderilmesi açısından da son derece önemli mekanizmaları teşkil etmektedirler.

İdari birimlerin tarafı olduğu adli veya idari uyuşmazlıkların yargısal olarak çözülmeye gerek olmaksızın ya da bu süreç zarfında kesin hüküm verilmeden önce uyuşmazlıkların, yargı yoluna başvurulmaksızın yargı dışındaki bir takım uyuşmazlık çözüm yöntemleri ile çözülmesi hem yargı organlarının iş yükünün

* Bu çalışma Prof. Dr. Ramazan YILDIRIM danışmanlığında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku doktora programı kapsamında 14.10.2014 tarihinde kabul edilen doktora tezinin özeti şeklinde hazırlanmıştır.

** Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Anabilim Dalı.

azaltılması hem de daha pratik ve seri şekilde yürütülen uyuşmazlık çözüm yöntemleri olmaları itibari ile hem idare hem de uyuşmazlık tarafı olan bireyler açısından oldukça önemli sonuçlar doğurmaktadır. Bu sebeple günümüzde uyuşmazlıkların yargı dışı çözüm yolları ile giderilebilmesi giderek daha fazla tercih edilmeye başlanmış ve bu konuda giderek daha fazla düzenleme yapılmaya başlanmıştır.

Genel olarak alternatif uyuşmazlık çözme yöntemleri olarak adlandırılan yargı dışı çözüm yöntemleri özel hukuk uyuşmazlıklarının mahiyeti gereği başta arabuluculuk, müzakere, tahkim olmak üzere çok çeşitlidir. İdarenin taraf olduğu uyuşmazlıklar açısından da, bu uyuşmazlıkların mahiyetine uygun düştüğü oranda idari itiraz, tahkim, kamu denetçisine başvurma, uzlaşma - uzlaştırma yolu ile uyuşmazlıkların çözülmesi gibi bir takım yöntemlerin taraflar arasındaki uyuşmazlığın çözülmesine katkı sağladıkları görülmektedir.

Özellikle idarenin taraf olduğu idari uyuşmazlıklar açısından yargı dışı uyuşmazlık çözme metotlarının çeşitli sebeplerle kısıtlı olarak uygulanma imkânı bulunduğu görülse de layıkıyla uygulanırsa bu tür çözüm yöntemlerinin en az yargısal çözüm yolu kadar uyuşmazlığın çözümüne katkı sağlayan çözüm yolları olduğu anlaşılır. Üstelik bu yollar yargı yolu ile kıyaslandığında hem daha basit prosedürlere bağlı olarak yürütülmeleri hem daha masrafsız yöntemler olmaları hem de uyuşmazlığın yargı yolu ile kıyaslandığında daha kısa sürede giderilmesine ve böylece tarafların haklarına daha kısa sürede kavuşmalarına imkân tanımaları açısından oldukça işlevsel çözüm yöntemleri olarak kabul edilmektedirler.

İdarenin taraf olduğu uyuşmazlıkların yargı dışı yollardan giderilebilmesine imkân tanıyan düzenlemelerden önemli bir tanesi idare ile uyuşmazlığın tarafı olan bireyin uyuşmazlığın çözümünü karşılıklı müzakere ederek çözmesine imkân tanıyan sulh yoludur.

4353 sayılı Maliye Vekâleti Baş Hukuk Müşavirliğinin ve Muhakemat Umum Müdürlüğünün Vazifelerine, Devlet Davalarının Takibi Usullerine ve Merkez ve Vilayetler Kadrolarında Bazı Değişiklikler Yapılmasına Dair Kanun idarenin taraf olduğu uyuşmazlıkların sulh yolu ile giderilmesine imkân tanımakta idi. İdarenin taraf olduğu uyuşmazlıkların tarafların karşılıklı uzlaşmaları ile ortadan kaldırılmasına imkân tanıyan sulh müessesesi 659 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin¹ çıkarılarak 4353 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılması üzerine artık KHK hükümlerine tabi olarak gerçekleştirilebilecektir.

¹ 659 Sayılı 2011 tarihli Genel Bütçe Kapsamındaki Kamu İdareleri ve Özel Bütçeli İdarelerde Hukuk Hizmetlerinin Yürütülmesine İlişkin Kanun Hükmünde Kararname, RGS 28103, RGT 02.11.2011

Genel bütçe kapsamındaki kamu idareleri ve özel bütçeli idari birimlerin hukuk hizmetlerinin etkili, verimli ve usul ekonomisine uygun bir şekilde yerine getirilmesinin ve bu tür hizmetlerin yürütülmesinde uygulama birliğinin sağlanmasına yönelik usul ve esasların belirlenmesi amacıyla çıkarılan Kanun Hükmünde Kararname, 4353 sayılı kanunu yürürlükten kaldırmış bu sebeple konunun yeniden ele alınarak değerlendirilmesi gereği doğmuştur.

İdarenin taraf olduğu gerek adli gerekse idari uyuşmazlıklarda yargısal çözüm yolu işletilmeden önce veya adli uyuşmazlıklar açısından yargısal mercilere başvurulmasından sonra 659 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname kapsamında belirtilen esaslar çerçevesinde idarelerin sulh yolunu işleterek taraf oldukları uyuşmazlıklarını giderebilmeleri mümkündür. Bu sebeple çalışmamızda genel olarak idare hukuku açısından yargı dışı uyuşmazlık çözüm yöntemleri değerlendirildikten sonra uyuşmazlık çözüm yöntemi olarak sulh yolu ve idare hukuku açısından bu çözüm yolunun ne şekilde uygulanacağı hususu ele alınacaktır.

I. GENEL OLARAK YARGI DIŞI ÇÖZÜM YOLLARI VE İDARE HUKUKUNDAKİ DÜZENLEME ÖRNEKLERİ

A. Yargı Dışı Çözüm Yolları Kavramı

Mahkemelerin iş yükü giderek artmakta bu durumda yapılan yargılamanın umulan sürede ve sağlıklı bir şekilde yürütülmesine imkân tanınmamaktadır. Mahkemelerce yapılan yargılamalar maalesef uzun zaman almakta dolayısı ile bireylerin haklarına geç ulaşmalarına sebep olmaktadır. Diğer taraftan yargılama süreci ve bu süreçte yaşanan çeşitli zorluklar uyuşmazlık taraflarını yıpratmakta ve taraflar arasında ne yazık ki dostane bir ilişkinin sürdürülmesine imkân vermemektedir. Uyuşmazlıkların giderilmesi için yargı organlarına başvurmak etkili bir yol olarak görülse de yargı organlarının iş yükünün fazlalığı ve davaların istenilen düzeyde ve makul süre içinde çözülememesi sebebi ile bireylerin haklarına uygun şekilde kavuşamamaları yargılamaya alternatif bir takım metotlarla uyuşmazlıkların giderilmesine yönelik ihtiyaçları artırmıştır. Uyuşmazlıkların çözümünde kullanılan dava dışı usuller genel olarak alternatif uyuşmazlık çözümü kavramı olarak adlandırılmaktadır².

Amerika Birleşik Devletlerinde adalete ulaşma hareketlerinin bir sonucu olarak özellikle 1970'lerden sonra görülmeye başlanan ve mahkemede yargılama aşamasına geçmeden tarafların aralarındaki uyuşmazlığı müzakere ederek çözmelerine imkân tanınması ile Alternatives Disputes Resolution ya da kısaca

² ÖZBEK Mustafa, “İdari Uyuşmazlıkların Çözümünde Yargılama Dışı Usuller (I), Birinci Bölüm Türk Hukukunda ve Mukayeseli Hukukta İdari Uyuşmazlıkların Çözümünde Yargılama Dışı Usuller”, **TBB Dergisi**, S. 56, 2005, s.91.

ADR olarak bilinen uyuşmazlık çözüm yöntemleri kavramı ortaya çıkmıştır³. Bu yöntemlerin ortaya çıkmasında Amerikan yargı sisteminin bakabileceğinin çok üzerinde olan iş yükü etkili olmuştur⁴.

Yargı öncesi çözüm usullerinin uygulanması hem vatandaşların idareyle olan ilişkilerini sağlamlaştıracak hem de yargı organlarının iş yükünün azaltılması konusunda önemli katkılar sağlayacaktır⁵.

Tarafların geleneksel yargılama yöntemlerine başvurmalarına gerek kalmaksızın aralarındaki uyuşmazlığı gidermelerini sağlayan yöntemler genel olarak alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri olarak ifade edilebilir⁶. Bu yöntemler en genel anlamda taraflar arasındaki uyuşmazlığı en kısa sürede, en mantıklı ve makul biçimde ve mümkün olduğu kadar kısa sürede gideren yöntemlerdir⁷.

Alternatif çözüm yöntemlerinin faydaları genel olarak şu şekilde sıralanabilir; Alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinde uyuşmazlığın giderilmesi için yapılacak görüşmeler tarafların uygun göreceği bir zaman dilimi içerisinde gerçekleştirilebilecektir; taraflar bu çözüm yöntemlerine ilişkin süreçleri denemekle bir şey kaybetmezler aksine bu yöntemde her iki taraf da kazanır, kaybeden yoktur⁸.

Yargılama süreçleri katı iken bu yargı dışı çözüm yöntemleri yargılamaya göre esnek yöntemlerdir ve yargılamanın hâkim kararı ile ilerlemesine karşılık bu yöntemler taraflara uyuşmazlık çözüm sürecinde ve sonucu üzerinde daha

³ ÖZBEK Mustafa, "Dünya Çapındaki Adalete Ulaşma Hareketiyle Ortaya Çıkan Gelişmeler ve Alternatif Uyuşmazlık Çözümü", **AÜHFD**, C. 1, S. 2, 2002, s.136 – 137; ÖZBAY, İbrahim, "Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları", **EÜHFD Atatürk'ün 125. Doğum Yılına Armağan**, C. X, S. 3 - 4, 2006, s.461 – 463; BİLGİN Hikmet, "Anglosakson Hukuk Sistemlerinde Arabuluculuk", **Hukuk Gündemi Dergisi**, Bahar 2009, S. 10, s.17.

Amerika'da alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin gelişiminin ayrıntılı açıklaması için ayrıca STONE Katherine, "Alternative Dispute Resolution", **Encyclopedia in Legal History**, Research Paper No: 04 - 30, Oxford University Press 2004, p. 1 – 7.

⁴ ZOLLERS, Frances, "Alternative Dispute Resolution and Product Liability Reform" **American Business Law Journal**, Vol. 26, Iss.3, 1988, p. 479.

⁵ ODYAKMAZ Zehra / ÇINARLI Serkan, **İdari Uyuşmazlıklarda Yargı Öncesi Çözüm Usullerinin Uygulanabilirliği**, Ankara Orion Kitabevi, 2013, s.18.

⁶ MARTIN Elizabeth, **Oxford Dictionary of Law**, Fifth Edition, England Oxford University Press, 2001, p. 24; ATLAS, Nancy / HUBER, Stephen / HUBER, Wendy, **Alternative Dispute Resolution: The Litigator's Handbook**, American Bar Association 2000, s.2.

⁷ ARNAVAS, Donald, **Alternative Dispute Resolution For Government Contract**, Chicago CCH Incorporated, 2004, s.1 – 2; STIPANOVICH, Thomas, "ADR and The Vanishing Trial: The Growth and Impact of Alternative Dispute Resolution" **Journal Of Empirical Legal Studies**, Vol. 1, Iss.3, November 2004, p. 843; WECKSTEIN, Donald, "The Purposes of Dispute Resolution: Comparative Concepts of Justice", **American Business Law Journal**, Vol. 26, Iss.3, 1988, p. 605.

⁸ SPEGEL Nadja, "Alternative Dispute Resolution; A New Era in Dispute Management?" **Legaldate** May 1994, Vol. 6, Issue 2, 1994, p. 1.

büyük oranda kontrol sahibi olma imkânı sağlamaktadır⁹. Üstelik bu yöntemlerle uyuşmazlıklar uyuşmazlık taraflarınca kolaylıkla giderilebileceği için bu yöntemler yargılama yoluna kıyasla daha az maliyetle ve daha kısa sürede sonuç vermektedirler¹⁰.

Alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin diğer olumlu yönleri olarak taraflar arasındaki iyi ilişkileri korumaları, gizliliği sağladıkları için güvenilir olmaları, taraflar açısından sürecin olumlu sonuçlanabilme ihtimalinin yüksek olması, düşük maliyetli olmaları ve süreci daha fazla kontrol etme imkânı sağlayan yöntemler olmaları ve daha birçok olumlu özellik sıralanabilir¹¹.

B. Kamu Hukuku Açısından Yargı Dışı Çözüm Yolları

Yargı dışı çözüm yolları her ne kadar genel anlamda özel hukuk uyuşmazlıkları için söz konusu olsa da kamu hukukunun mahiyetine uygun düştüğü oranda bu alanda da yargı dışı çözüm yollarının uygulandığı görülmektedir.

Kamu hukukunda yargı yoluna başvurulmadan önce ve belki de yargı yoluna başvurulmasını gerektirmeyecek şekilde uyuşmazlığı gidermelerine imkân tanıyan çözüm usulleri genel olarak şu şekilde gözden geçirilebilir¹²:

- Türk hukukunda idari itiraz olarak da ifade edilen muhatabın idareden bir talepte bulunması ile başlatılan iç inceleme,
- İdare ile ilgilinin arasındaki uyuşmazlığı üçüncü bir kişinin katılımına gerek bulunmaksızın karşılıklı anlaşmaya varmak amacı ile görüşmeleri, tartışmalarını ifade eden müzakere,

⁹ STIENSTRA Donna / WILLGING Thomas, **Alternatives to Litigation Do They Have A Place In The Federal District Courts?** Federal Judicial Center, 1995, p. 14.

¹⁰ PARTRIDGE, Mark, **Alternative Dispute Resolution: An Essential Competency For Lawyers**, Oxford University Press, 2009, s.13; MACKIE, Karl, **A Handbook of Alternative Dispute Resolution**, Routledge 2013, p. 4; FOGEL Jeremy, "How To Make Control Of The Runaway Litigation Train?" **Pepperdine Dispute Resolution Law Journal**, Vol. 5, Iss.2, 2005, s.377; ROSENBERG Joshua / FOLBERG Jay, "Alternative Dispute Resolution: An Empirical Analysis", **Stanford Law Review**, Vol. 46, No.6 July 1994, p. 1487; NIEMIC, Robert / STIENSTRA, Donna / RAVITZ, Randal, **Guide To Judicial Management of Cases In ADR**, Federal Judicial Center, 2001, p. 22; HEISE, Michael, "Why ADR Programs Aren't More Appealing: An Empirical Perspective" **Journal Of Empirical Legal Studies**, Vol. 7, Iss.1, March 2010, p. 66.

¹¹ MEADOW, Carrie Mekel, "Ethics In ADR: The Many Cs of Professional Responsibility and Dispute Resolution" **Fordham Urban Law Journal**, 2000 – 2001, p. 981 – 986; "American College of Trial Lawyers", **Handbook on Alternatives For Dispute Resolution**, March 8, 1991, <http://www.actl.com/Content/NavigationMenu/Publications/AllPublications/default.htm> et; 18.07.2014; ARMSTRONG, Phillip "Why We Still Litigate?" **Pepperdine Dispute Resolution Law Journal**, Vol. 8, Iss.3, 2008, s.379.

¹² ODYAKMAZ / ÇINARLI, a.g.e. s.29 – 42; ÖZBEK Mustafa, **Alternatif Uyuşmazlık Çözümü**, 2. B. Ankara Yetkin Yayınları 2009, s.689.

- Tarafların aralarındaki uyuşmazlığı gidermek için tarafsız bir üçüncü kişinin konu ile ilgili tavsiye ve görüşlerini açıklayarak çözüm usulüne katılmasını sağlayan uzlaştırma usulü,
- Uyuşmazlığın giderilmesi görüşmelerine uzlaştırmacıdan daha aktif bir şekilde katılan ve tarafların uyuşmazlıklarını gidermeleri açısından daha aktif bir rol oynayan arabuluculuk,
- Tarafların yukarıda belirtilen herhangi bir uyuşmazlık çözüm yöntemini denemeleri ve bunun sonucunda anlaşmak sureti ile uyuşmazlığı ortadan kaldırmaları durumunda söz konusu olan müzakereye dayalı anlaşma usulü,
- Mevcut uyuşmazlığı çözüme gücü bulunan hakemlerin oluşturduğu devlet yargısı dışında kalan yargısal usulü ifade eden tahkim,
- İdari faaliyetle ilgili olanlarla karar alınmadan önce gerçekleştirilebilen toplantı usulü,
- İdarenin eylem ve işlemlerini denetleyerek idareye ve vatandaşlara tavsiyelerde bulunma yetkisine sahip Kamu Denetçiliği Kurumu.

Genel olarak bu şekilde ifade edilebilecek düzenlemelerin somut olarak idare hukuku açısından düzenleme imkânı bulduğu örneklere de ayrıca bakmakta fayda bulunmaktadır.

C. İdare Hukukunda Yargı Dışı Çözüm Yollarına İmkân Tanıyan Düzenlemeler

İdare hukukunda uyuşmazlıkların yargı dışı yollardan giderilmesine imkân tanıyan düzenleme örneklerine şu düzenlemeler gösterilebilecektir.

- 659 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname gereğince kararname kapsamındaki idarelerin taraf olduğu adli ve idari uyuşmazlıkların sulh yolu,
- Vergi hukukunda mükellefle vergi dairesinin anlaşarak aralarındaki uyuşmazlığı sonlandırmalarına hizmet eden uzlaşma yolu, hata düzeltme yolu,
- Köy Kanununda uyuşmazlıkların, tarafların anlaşmaları ve köy ihtiyar heyetlerinin arabuluculuğu ile giderilmelerini sağlayan hükümler,
- Kamulaştırma Kanununda öngörülen satın alma usulü, idarenin başka bir idarenin sahip olduğu taşınmaz malı elde etmesine imkân tanıyan 30. maddesi hükmü,
- Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığının denetim ve kontrolle görevli memurları tarafından devamlı mahiyetteki işyerlerinde yapılan asgari işçilik incelemesi sonucunda tespiti yapılan ve sigortalılarca sebep olunmayan fark sigorta primine esas kazanç matrahı üzerinden gecikme cezası ve gecikme zammı ile

birlikte hesaplanacak sigorta primi ve buna bağlı uygulanacak idari para cezalarında, konuya ilişkin raporun Kurumun ilgili birimine gönderilmesinden önce işverenle kurum başkanlığı arasında yapılabilecek uzlaşma,

- Taşınmaz Mal Zilyetliğine Yapılan Tecavüzlerin Önlenmesi Hakkında Kanun kapsamında gerçekleşen tecavüzlerin durdurulması için mülki amir tarafından yapılabilecek müdahaleler,
- İdari başvurular yolu ile özellikle İdari Yargılama Usulünde öngörülen düzenlemeler çerçevesinde yapılacak başvurular aracılığıyla uyuşmazlıkların giderilmesi yolu,
- Düzenleyici ve denetleyici kamu kurumlarına kanuni düzenlemeler gereğince tanınan uyuşmazlık çözüm yolu ile uyuşmazlıkların giderilmesi,
- Kamu hizmeti imtiyaz sözleşmelerinden doğan uyuşmazlıkların tahkim yolu ile giderilmesine imkân tanıyan tahkim yolu,
- Doğrudan bir uyuşmazlık çözüm yolu olmamakla birlikte uyuşmazlığın giderilmesi açısından önemli rol oynayacak kamu denetçiliği kurumu.
- Ve diğer birçok düzenleme kamu hukuku açısından uyuşmazlıkların yargı yoluna başvurulmadan evvel giderilmesine hizmet etmektedir.

II. SULH KAVRAMI VE İDARE HUKUKU AÇISINDAN UYGULANABİLİRLİĞİ

Sulh iki tarafın karşılıklı istekleriyle, aralarında var olan çekişmeyi ortadan kaldırmaları veya çekişmenin ortaya çıkmasına engel olmaları şeklinde tanımlanabilir¹³.

Yasal düzenlemelerde düzenlensin ya da düzenlenmesin sulh olma yani temel olarak belli bir uyuşmazlık konusu üzerinde tarafların uzlaşma halinde olarak uyuşmazlıklarını ortadan kaldırmaları günlük hayatta sıkça kullanılan bir uyuşmazlık çözüm yolu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Uyuşmazlıkların yargı kararı verilmesi dışında giderilmelerini sağlayan ve bir sorun çözme yöntemi olarak barışçıl çözüm yollarından biri olarak ifade edilebilecek sulh kurumu iki tarafın aralarında var olan uyuşmazlığı karşılıklı fedakârlıkları ile tarafların kendi sorunlarını kendilerinin çözmeleri esasına dayanan mahkeme huzurunda ya da mahkeme dışında gerçekleştirilebilen bir uzlaşma hali olarak da ifade edilebilecektir¹⁴.

¹³ YILMAZ Ejder, **Öğrenciler İçin Hukuk Sözlüğü**, Yenilenmiş 3. baskı, Ankara Yetkin Yayınları 2005, s.632.

¹⁴ ABACI DÖRTOK, Zeynep, “Bir Sorun Çözme Yöntemi Olarak Sulh: 18. Yüzyıl Bursa Kadı Sicillerinden Örnekler ve Düşündürdükleri”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Güz – 2006, S. 20, s.106.

Sulh Hukuk Muhakemeleri Kanununun 313. maddesinde şu şekilde yer almıştır;

“ *Sulh, görülmekte olan bir davada, tarafların aralarındaki uyuşmazlığı kısmen veya tamamen sona erdirmek amacıyla, mahkeme huzurunda yapmış oldukları bir sözleşmedir.*

Sulh, ancak tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri uyuşmazlıkları konu alan davalarda yapılabilir.

Dava konusunun dışında kalan hususlar da sulhun kapsamına dâhil edilebilir.

Sulh, şarta bağlı olarak da yapılabilir”.

Sulh sözleşmesi, tarafların karşılıklı ve birbirine uygun irade açıklamalarından oluştuğundan ve tarafların birbirlerine karşı bir takım fedakârlıklarda bulunmaları esasına dayandığından tam iki tarafa borç yükleyen bir sözleşme olarak kabul edilmekte ve Borçlar Kanununun ilgili hükümleri gereğince yapılabilmektedirler¹⁵. Mahkeme huzurunda yapılan sulhların ise mahkeme tutanağına geçirilmek taraflara okutulup imzalatılmak gibi bir takım şekli koşulları bulunmaktadır¹⁶.

Hukuki mahiyeti itibariyle bir özel hukuk kurumu olarak değerlendirebileceğimiz sulh yoluna kamu hukuku kökenli düzenleme örneklerinde de rastlayabilmekteyiz. İdarelerin sulh olabilmelerine imkân tanıyan düzenleme örneklerinden bir kaçışu şekilde sıralanabilecektir.

659 Sayılı Kanun Hükmünde Karamame ile yürürlükten kaldırılan 4353 sayılı Maliye Vekâleti Baş Hukuk Müşavirliğinin ve Muhakemat Umum Müdürlüğünün Vazifelerine, Devlet Davalarının Takibi Usullerine ve Merkez ve Vilayetler Kadrolarında Bazı Değişikliklerin Yapılmasına Dair Kanunun 30 ve 31. maddelerinde uyuşmazlıkların davaya ve icraya intikal ettirilip ettirilmediği açısından ikili bir ayırım yapılarak sulh yolu ile giderilebileceği belirtilmiştir.

Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun¹⁷ hükümlerine göre terör eylemleri veya terörle mücadele kapsamında yürütülen faaliyetler nedeniyle maddî zarara uğrayan kişilerin, bu zararlarının sulh yolu ile karşılanması için yapılan başvurular incelenecektir.

¹⁵ YAVUZ Cevdet, **Borçlar Hukuku Dersleri (Özel Hükümler)** Yen. 11. B. İstanbul Beta Yayınevi, 2012, s.14.

¹⁶ Yarg. 11. HD E:2001/2135 K:2001/4185 Tarih: 14.05.2001; Yarg. 9. HD, E. 2008/9306, K. 2008/5747, T. 24.03.2008. (Kazancı İçtihat bilgi bankası <http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.htm> erişim tarihi; 03.05.2013), KURU Baki, **Hukuk Muhakemeleri Usulü**, 6. B. C. IV, İstanbul Demir Yayıncılık 2001, s.3798.

¹⁷ 5233 Sayılı 2004 tarihli Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun, RGS. 25535, RGT 27.7.2004.

Kamu Hukuku kökenli uyuşmazlıkların sulh yolu ile giderilmesine bir diğer örnek Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryollarının Ölüm veya Yaralanmalarla Neticelenen Kazalarda Hak Sahiplerine Sulh Yolu İle Verilebilecek Maddi ve Manevi Tazminat Esaslarının Düzenlenmesine Ait Yönetmelik¹⁸ hükümleridir.

Sulh sözleşmesinin idarenin taraf olduğu uyuşmazlıklar bağlamında da gerçekleşmesi mümkün olacaktır. Bu açıdan İdari Yargılama Usulü Kanununun 31. maddesi ile de bağlantılı bir şekilde düşünmek gerekirse idarenin taraf olduğu uyuşmazlık sulh yolu ile dava açılmasından sonra mahkeme huzurunda gerçekleştirilecek olur ise bu durumda 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanununun uygulanması gerekmektedir. Buna karşılık idarenin taraf olduğu bir uyuşmazlığın tarafı ile oturulup uyuşmazlığın giderilmesi için anlaşılması halinde mahkeme dışında gerçekleştirilecek sulh söz konusu olacaktır. Bu durumda idare, 659 sayılı Kararnamenin kapsamı içerisinde ise bu konudaki genel düzenleme niteliğinde bulunan Kararnamenin uygulanması gerekecektir. Kararnamenin kapsamı dışında bırakılan idarelerin ise Kararname kapsamında sulh olma imkânları bulunmamakla beraber bu idarelerin idari başvurular aracılığıyla uyuşmazlıklarını barışçıl bir şekilde gidermeleri mümkündür. Ancak çeşitli sebeplerle bu kurumların işlerlik kazanamadığı görülmektedir.

III. İDARENİN TARAF OLDUĞU UYUŞMAZLIKLARDA SULH YOLU VE 659 SAYILI KANUN HÜKMÜNDE KARARNAMEDEKİ DÜZENLEMELER

A. Genel Olarak

Bireylerin özellikle idarenin taraf olduğu uyuşmazlıkları yargı yoluna başvurmaksızın idari mercilerle uzlaşarak aralarında halletmeleri vatandaşların idareye güven duymalarını da sağlayacaktır. Bu güven ise idarenin yapacağı kamu hizmetlerinde daha dikkatli olmasını ve böylece kamu hizmetlerinin daha sağlıklı bir şekilde yürütülmesi sonucunu doğuracaktır. Eğer ki idare haksız olduğunu bildiği durumlarda dahi vatandaşın doğan zararını tazmin etmek için mahkeme kararını bekler yani uyuşmazlığı gidermek için yargı organlarının uyuşmazlığı gidermelerini bekler, uyuşmazlığı çözüme konusunda bir sorumluluk almaktan kaçınır ise bu durum vatandaş idareden soğutmaktan başka bir çözüme yaramayacaktır¹⁹. Bu açıdan uyuşmazlık çözüm yollarından biri olarak sulh, hem mahkemeye başvurulmaksızın uyuşmazlığın çözülebilmesini sağlar

¹⁸ TCDD Ölüm veya Yaralanmalarla Neticelenen Kazalarda Hak Sahiplerine Sulh Yolu İle Verilebilecek Maddi ve Manevi Tazminat Esaslarının Düzenlenmesine Ait Yönetmelik (1976), TCDD yönetim kurulunun 22/267 sayılı kararı ile kabul edilmiştir.

¹⁹ BALKAR, Kemal Galip, "İdare ile Halk Arasındaki Münasebetler", **AÜSBFD**, C. XVIII, Mart 1963, s.431.

hem de yargı yoluna başvurulduktan sonra mahkemelerdeki uzun süren yargılamaların kısa sürede sonlandırılarak tarafların haklarına kısa sürede kavuşmalarını sağlayacaktır. Bu amaçla getirilen önemli düzenlemelerden biri 659 sayılı Kanun Hükmünde Kararname hükümleridir.

659 sayılı kararname genel bütçe kapsamındaki kamu idareleri (Türkiye Büyük Millet Meclisi, Cumhurbaşkanlığı, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay dâhil) ve özel bütçeli idarelerin hukuk hizmetlerinin etkili, verimli ve usul ekonomisine uygun şekilde yerine getirilmesine ve bu hizmetlerin yürütülmesinde uygulama birliğinin sağlanmasına yönelik usul ve esasların belirlenmesi amacını taşımaktadır. Bu amaçla kararname idarenin taraf olduğu hem adli hem de idari uyuşmazlıkların sulh yolu ile giderilmesi konusunda düzenlemeler içermektedir. Adli uyuşmazlıklar açısından sulh kararnamenin 9 ve 10. maddelerinde düzenlenmişken idari uyuşmazlıklarda sulh 12. maddede düzenlenmiştir.

B. İdarenin Taraf Olduğu Adli Uyuşmazlıklarda Sulh

Kararname kapsamında idarenin taraf olduğu adli uyuşmazlıklardan anlaşılması gereken idarenin taraf olduğu adli yargıda görülen bir uyuşmazlıktır. Bu husus kararnamenin madde gerekçesinde de aynen belirtilmiştir.

“Madde ile taraflar arasında adli yargı mercilerine intikal etmiş veya henüz etmemiş uyuşmazlıkların sulh yoluyla çözümlenmesi amacıyla sulhe davet müessesesi düzenlenmektedir.”²⁰

Burada önemle üzerinde durulması gereken husus idarenin taraf olduğu adli uyuşmazlıklarda sulh yönteminin, 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanununda belirtilen esaslar dairesinde görülecek olmasıdır. Bu açıdan adli yargıda görülen veya görülmesi gereken ve idarenin de tarafı bulunduğu uyuşmazlıklarda sulh kurumu medeni usul hukukunda sulh olarak belirlenen durumları kapsamaktadır. Bu açıdan örneğin dava açmadan veya icra takibine başlanmadan önce idare ve karşı tarafça imzalanan sulh tutanağı mahkeme dışında yapılan sulh anlaşması olarak kabul edilecekken dava açtıktan veya icra takibine başladıktan sonra yapılan sulh anlaşması ise Hukuk Muhakemeleri Kanununda düzenlenmiş bulunan mahkeme huzurunda yapılan sulh anlaşması hükmünde olup Kanunun ilgili hükümlerine tabi olarak değerlendirilecektir.

Taraflarca uyuşmazlık yargı organları önüne götürülmeden önce veya yargı organları önüne götürülmekle beraber yargılamanın dışında sulh olunması ilam

²⁰ 659 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname 9. madde gerekçesi, <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/1/1-0516.pdf> et; 25.10.2013.

hükmünde kabul edilmemektedir. Buna karşılık idare ve uyuşmazlığın diğer tarafı olan kişi arasında dava açmadan veya icra takibine başlanmadan önce 659 sayılı kararname kapsamında sulh olunmasına ilam niteliğinde olma gücü tanınmıştır.

Sulh tutanağının ilam niteliğinde belge olarak kabul edilmesi sulh kararının verilmesi sürecine ilgili idari birimlerin de rahatlıkla katılmalarını sağlamak ve böylece sulh kararının sağlıklı bir şekilde alınmasına katkı sağlamak amacı ile getirilmiş, kamu görevlilerinin Sayıştay denetimi karşısında korunmalarını sağlayacak önemli bir düzenlemedir²¹.

İdarelerin tarafı olduğu adli uyuşmazlıklarda yapılacak sulh çeşitli açılardan sınıflandırmaya tabi tutulabilecektir. Adli uyuşmazlıklarda sulh dava açmadan veya icra takibine başlanmasından önce veya sonra, idarenin ya da uyuşmazlığın diğer tarafınca yapılacak başvuru ile gerçekleştirilebilecektir.

C. İdarenin Taraf Olduğu İdari Uyuşmazlıklarda Sulh

Kararnamenin 12. maddesinde yer alan idari uyuşmazlıkların sulh yolu ile giderilmesine dair esaslar gereğince idari işlemler dolayısı ile haklarının ihlal edildiğini iddia edenler ve idari eylemler sebebi ile haklarının ihlal edildiğini iddia edenler tarafından sulh başvurusu yapılabilir. Dolayısı ile idari uyuşmazlıkların sulh yolu ile giderilmesi amacıyla yapılacak başvuruların hem idari işlemler hem de idari eylemler sebebi ile zarara uğradığını iddia eden kişilerce yapılması mümkün olacaktır. Bu imkân tam yargı davaları ile paralel olarak bu davaların açılması için gerekli olan hak ihlali koşulluna tabi tutulmuştur.

İdari uyuşmazlıklar sebebi ile yapılacak sulh başvuruları idari faaliyetin idari işlem mi, bir idari eylem şeklinde mi gerçekleştiğine göre farklı şekillerde yürütülecektir. Zira idari eylemden bir zarar doğduğu iddiası söz konusu ise karamame kapsamında bu eylemin mahiyeti, idarenin bu eylem sebebi ile bir sorumluluğunun bulunup bulunmadığı, zararın miktarı ne şekilde giderileceği vs. daha ayrıntılı bir şekilde tespit edilecektir. İdari sözleşmeler ve bu sözleşmelerin uygulanması sebebi ile doğan zararların giderilmesi için yapılacak sulh başvuruları ise 659 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname kapsamında düzenlenmemiştir. Karamame kapsamında idari uyuşmazlıklarda sulh olunmasına ilişkin durumlar şu şekilde tespit edilebilecektir.

²¹ ÇOLAK N. İlker, "İdari Uyuşmazlıklarda Alternatif Çözüm Yolları", **İdari Yargıda Yargılama Süreçlerinin Yeniden Değerlendirilmesi, Danıştay ve İdari Yargı Günü 144. Yıl Sempozyumu, 11 Mayıs 2012**, Ankara Danıştay Yayınları, Yayın No: 83, s.105.

- İdari uyuşmazlıklar sebebi ile yapılacak başvuru sadece idari işlem veya eylemler sebebi ile hak ihlaline uğradıklarını iddia eden bireyler tarafından yapılabilecektir.
- İdari Yargılama Usulü Kanununun 13. maddesi gereğince idari eylemler sebebi ile yapılacak ön karar başvuruları sulh başvurusu olarak kabul edilecektir.
- Sulh başvurusu dava açma süresi içinde yapılabilecek ve yapılan başvuru dava açma süresini durduracaktır. Başvuru sonuçlanmadan dava açma yoluna başvurulamayacağı gibi başvurunun altmış gün içinde sonuçlandırılması gerekmektedir. Aksi halde istek reddedilmiş sayılır. Ancak bu altmış günlük sürede uyuşmazlığın değerlendirilmesinin yapılması ve arzu edilen sonuca ulaşılması gerekirse bilirkişi yoluna vs.de başvurulabileceğinden oldukça zor bulunmakta bu sebeple de düzenlemede tarafların onayı ile öngörülen bu sürenin uzatılabileceğine dair bir hükmün bulunmaması bir eksiklik olarak görülebilecektir²². Bu sebeple Kanun Hükmünde Kararıname bu konuda bir düzenlemenin eklenmesi önerilebilecektir.
- Sulh başvurusu, belli bir konuyu ve somut bir talebi içermiyorsa, idari makam tarafından reddedilir. Bu Kanun Hükmünde Kararınameye uygun olarak yapılan ve idare tarafından reddedilmeyen başvurular, hukuki uyuşmazlık değerlendirme komisyonuna gönderilir. Sulh başvurularının incelenmesinde, başvurunun konusu, zarara yol açan olay ve nedenleri, zararın idari eylem veya işlemde doğup doğmadığı ve meydana geliş şekli, idarenin tazmin sorumluluğunun olup olmadığı, zararın miktarı ve ödenecek tazminat tutarı tespit edilir.
- Tazminat miktarı ve ödeme şekli üzerinde idare ve istemde bulunanın sulh olmaları halinde buna ilişkin bir tutanak düzenlenir ve taraflarca imzalanır. İmzalanan bu tutanak ilam hükmündedir.

İdarelerin taraf oldukları uyuşmazlıklarda sulhe davet ve sulh yoluyla uyuşmazlıkların giderilmesi imkânı getirilmekle idarelere karşı açılacak davaların ve idarelerin bireylere karşı açacakları davaların azaltılması, adli uyuşmazlıklarda dava açıldıktan ve icra takibine başlandıktan sonra sulh yoluna gidilmesi ile de davaların daha kısa sürede bitirilmesi sağlanarak yargı organlarının iş yükünün azaltılmasına böylelikle katkı sağlanması hedeflenmektedir²³.

²² ODYAKMAZ / ÇINARLI, a.g.e. s.94; ÇINARLI Serkan, **İdarenin Sağlık Hizmetinin Sunumundan Kaynaklanan Hukuki Sorumluluğu**, Ankara Orion Kitabevi, 2013, s.50.

²³ 659 Sayılı Kanun Hükmünde Kararıname genel gerekçesi, <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/1/1-0516.pdf> et; 25.10.2013

IV. İDARENİN TARAF OLDUĞU UYUŞMAZLIKLARDA YAPILAN SULH ANLAŞMASININ HUKUKİ NİTELİĞİ

Feragat ve kabulün aksine sulh, iki tarafın da rızasını gerektirdiği için bir sözleşmedir²⁴. Bu açıdan ister özel hukuk alanında yapılsın isterse kamu hukuku bağlamında yapılsın sulh her şeyden önce karşılıklı olarak iki tarafın anlaşmalarını esasına dayandığından hukuki mahiyeti itibariyle bir sözleşme niteliğindedir.

İdare tarafından özel hukuk kişilerinin yaptığı sözleşmelere benzer şekilde özel hukuk kurallarına uygun olarak yapılan sözleşmeler genel olarak idarenin özel hukuk sözleşmeleri olarak kabul edilmektedir²⁵. İdarenin özel hukuk sözleşmeleri şu özellikleri taşımaktadır²⁶;

- Özel hukuk hükümlerine tabidirler.
- Eşitlik ilkesi geçerlidir.
- Sözleşmenin yapımı aşamasındaki idarenin tek yanlı olarak yaptıkları hazırlık işlemlerinden kaynaklanan davalar idari yargı kolunda görülür.
- Sözleşme yapıldıktan sonra çıkan uyuşmazlıklar adli yargı kolunda giderilecektir.

Devlet ve diğer kamu tüzel kişileri tarafından idare hukuku kurallarına dayanılarak yapılan sözleşmeleri ise genel olarak idari sözleşme olarak tanımlamak mümkündür²⁷. Bir sözleşmenin idari sözleşme mi yoksa özel hukuk sözleşmesi mi olduğunu tespit edebilmek için her şeyden önce kanunda bu konuda bir nitelendirme bulunup bulunmadığına bakmak gerekmektedir²⁸. Kanunda bu tarz bir nitelendirme yok ise bir sözleşmenin idari sözleşme sayılabilmesi için şu koşulları taşıması gerekmektedir²⁹.

²⁴ BİLGE Necip / ÖNEN Ergun, **Medeni Yargılama Hukuku Dersleri**, Ankara AÜHFY 1978, s.356; ÖNEN Ergun, **Medeni Yargılama Hukukunda Sulh**, Ankara, AÜHFY 1972, s.23; ÖNEN Ergun, **Medeni Yargılama Hukuku**, Ankara AÜHFY Yayın No. 442, 1972, s.278.

²⁵ YILDIRIM Ramazan, **İdare Hukuku Kavramları Sözlüğü**, Konya Mimoza Yayınları, 2006, s.224 – 225; ODYAKMAZ Zehra, “Genel Olarak İdarenin Sözleşmeleri,” **GÜHFD, Prof. Dr. İhsan Tarakçıoğlu’na Armağan**, C. 2, S. 1 – 2, Haziran – Aralık 1998, s.146.

²⁶ YILDIRIM Ramazan, **Türk İdarî Rejimi Dersleri, Cilt II**, 2. B. Konya Mimoza Yayınları 2014, s.95.

²⁷ TAN, Turgut, **İdare Hukuku**, Gün. 2. B. Ankara Turhan Kitabevi, 2013, s.294.

²⁸ Bu nitelendirme doğrudan sözleşmenin niteliğinin belirlenmesi sureti ile olabileceği gibi, sözleşmenin tabi olduğu hukuki rejimin belirlenmesi sureti ile veya sözleşmeden kaynaklanan uyuşmazlıkların tabi olacağı yargı düzeninin belirlenmesi sureti ile de yapılabilecektir. GÖZLER Kemal, **İdare Hukuku**, C. II, 2. B. Bursa Ekin Kitabevi, 2009, s.11 – 13.

²⁹ Dan. 10.D.nin 11.04.2005 tarih ve E. 2004/12712, K. 2005/1612 sayılı kararı, <http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.htm> et; 12.05.2014.

Danıştay başka bir kararında bir sözleşmenin idari sözleşme sayılabilmesi için gerekli olan kriterleri sözleşmenin taraflarından birinin kamu idaresi, kurumu ya da kuruluşu olması; söz-

- Sözleşmenin sürekli bir kamu hizmetinin görülmesi amacını taşıması,
- Taraflardan birinin idare olması ve
- Kamu hukukuna özgü, kamu hukukundan doğan şart ve hükümlerin sözleşmede yer alması zorunludur.

Bu kriterler kümülâttir yani sözleşmeyi idari sözleşme olarak nitelendirmek için bütün kriterlerin hepsinin aynı anda gerçekleşmesi gerekmektedir.

Bir sözleşmenin idari sözleşme olup olmadığı konusunda herhangi bir kanuni düzenleme bulunmuyor ise yukarıda belirtilen kriterler itibari ile bir değerlendirmede bulunmak gerekmektedir. İdarenin taraf olduğu sulh sözleşmelerinin hukuki niteliği konusunda kanuni açıdan herhangi bir düzenleme bulunmadığı için sulh sözleşmesinin de bu kriterler açısından değerlendirilmesi gerekmektedir.

İlk olarak sözleşmenin konusu itibari ile bir değerlendirmede bulunmak gerekir. Belirtildiği üzere idari sözleşmelerin konusu kamu hizmetinin görülmesi amacına ilişkindir. Oysa sulh sözleşmesinin konusu idarenin tarafı bulunduğu bir uyuşmazlığın taraflar arasında barışçıl bir şekilde uzlaşma hali içinde giderilmesine yöneliktir.

İkinci olarak değerlendirilmesi gereken sözleşmenin taraflarıdır. İdari sözleşmelerin taraflarından en az birinin idare olması gerekmektedir. Sulh sözleşmesinin taraflarından biri de idaredir.

Üçüncü olarak değerlendirilmesi gereken kriter ise sözleşmede kamu hukukunu aşan özel hukuk ayrıcalık ve yükümlülüklerinin bulunması gerektiği koşuldur. İdarenin tarafı olduğu sulh sözleşmesinde bu tarz hükümler bulunmamaktadır. İdarenin tarafı olduğu adli uyuşmazlıkların sulh yolu ile giderilmesinde idare ile uyuşmazlığın diğer tarafı olan birey karşılıklı olarak fedakârlıklarda bulunarak anlaşmaya varmaktadırlar. Diğer taraftan idarenin tarafı olduğu idari uyuşmazlıklarda ise uyuşmazlığın tarafı olan birey idarenin faaliyeti sebebi ile zarara uğradığını ve somut olarak belirttiği talebinin idarece karşılanmasını bunun karşılığında idare aleyhine dava açmaktan vazgeçeceği bilinci ile hareket ederek bir icapta bulunurken uyuşmazlığın diğer tarafı olan idare kendisinin bu

leşmenin kamu hizmetinin yürütülmesi ile ilgili bulunması ve yönetime özel hukuk yetkilerini aşan yetkiler tanınması gereklidir şeklinde ifade etmiştir. Dan. 13.D.nin 27.11.2006 tarih ve E. 2005/5304 <http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.htm> et; 12.05.2014.

“İdari yargının görev alanı; idare hukuku kuralları içinde, kamu hizmetinin yürütülmesi amacıyla, kamu gücü kullanılarak tesis edilen idari işlemler, idari eylemler ve idari sözleşmelerden doğan uyuşmazlıklar nedeniyle açılan davaların görüm ve çözümüyle sınırlıdır. Bir sözleşmenin idari sözleşme sayılabilmesi için sürekli bir kamu hizmetinin görülmesi amacını taşıması, taraflardan birinin idare olması ve kamu hukukuna özgü, kamu hukukundan doğan şart ve hükümlerin sözleşmede yer alması zorunludur. Danıştay 10. Dairesinin 11.4.2005 tarih ve E. 2004/12712 K. 2005/1612 sayılı kararı, <http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.htm> et; 12.05.2014.

konuda bir sorumluluğunun bulunduğu kamısına varırsa uyuşmazlığı gidererek sulh anlaşmasına imza atmış olmaktadır. Dolayısı ile sulh sözleşmesi idareye özel hukuku aşan ayrıcalık ve yükümlülükler vermemektedir.

Kriterler itibari ile ayrıntılı bir şekilde değerlendirildiği üzere idarenin tarafı olduğu uyuşmazlıkların giderilmesine dair yapılan sulh sözleşmesi idarenin özel hukuk sözleşmesi niteliğindedir. Çünkü bu sözleşmede idare taraf olarak bulunmaktadır. Fakat sulh sözleşmesinin konusu idarenin tarafı olduğu uyuşmazlığı gidermeye yönelik olmasına rağmen taraflar arasında kamu hukukunu aşan durumlar söz konusu değildir. Bütün bu sebeplerle idarenin tarafı olduğu sulh sözleşmesi idarenin özel hukuk sözleşmelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Uyuşmazlıkların yargısal yoldan çözüm yolu, klasik uyuşmazlık çözüm yöntemidir ve mahkemelerce yapılan yargılama faaliyetini ifade etmektedir. Bireyler açısından güven veren ve uyuşmazlığın tarafların dışında tamamen bağımsız ve objektif bir şekilde giderilmesi esasına dayanan yargısal çözüm yolu, bugün için çeşitli sebeplerle ilk sırada tercih edilmesi gereken bir çözüm yolu olmaktan uzaktır. Bu sebepler şu şekilde sıralanabilir: Mahkemelerin iş yükü giderek artmakta bu durumda yapılan yargılamanın umulan sürede ve sağlıklı bir şekilde yürütülmesine imkân tanımamaktadır. Mahkemelerce yapılan yargılamalar maalesef uzun zaman almakta dolayısı ile bireylerin haklarına geç ulaşmalarına sebep olmaktadır. Diğer taraftan yargılama süreci ve bu süreçte yaşanan çeşitli zorluklar uyuşmazlık taraflarını yıpratmakta ve taraflar arasında maalesef dostane bir ilişkinin sürdürülmesine imkân vermemektedir. Bu sebeplere eklenebilecek birçok sebeple birlikte yargısal denetim yolunun artık beklentileri karşılayamayacak hale gelmesi ile yargısal çözüm yolu dışında bir takım alternatif çözüm yöntemleri arayışı başlamıştır. Bu arayışın bir sonucu olarak yargı dışı alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri kavramı hukuk gündemine gelmiştir.

İdarenin taraf olduğu uyuşmazlıklarda uygulanabilecek yargı dışı çözüm yolları yargısal çözüm yollarına oranla giderek daha fazla tercih edilen yöntemler olmaktadır. Bu çözüm yolları genel olarak uyuşmazlığın bağımsız mahkemeler dışında yani yargılama faaliyeti dışında kalan uyuşmazlık çözüm yöntemleri ile giderilmesini ifade eder. Bu çözüm yöntemleri uyuşmazlık tarafları arasında iyi ilişkilerin sürdürülebilmesi açısından önemli olduğu kadar uyuşmazlığın giderilmesine sağladığı katkılarla da oldukça etkili yöntemlerdir.

Genel olarak ve özellikle idarenin taraf olduğu uyuşmazlıkların giderilmesi konusunda bu çözüm yöntemlerinin sağladığı yararların başlıcaları şu şekilde sıralanabilir:

- Yargı dışı çözüm yöntemlerinin hem ortaya çıkış amacı hem de sağladığı en önemli fayda mahkemelerde giderek artan iş yükünün azaltılmasını sağlamaya yöneliktir.

- Daha önce de belirtildiği üzere bu çözüm yöntemleri taraflar arasındaki iyi ilişkilerin sürdürülebilmesi açısından önemlidir. Taraflar arasındaki dostane ilişkiler bu çözüm yöntemleri sayesinde desteklenip kuvvetlenebilir.
- Uyuşmazlıkların yargı dışı yollarla giderilmesi yargısal çözüm yöntemlerine oranla aleni olmayan bir şekilde sağlandığı için bu çözüm yöntemleri gizliliğin sağlanması açısından da önemlidir.
- Bu çözüm yöntemleri uyuşmazlıkları daha kısa sürede giderebildikleri için tarafların istedikleri sonuca ulaşmalarını kolaylaştırır.
- Bu çözüm yöntemleri, yargısal çözüm yöntemlerinde idarenin sadece hukuka uygunluk açısından denetlenebilmesine rağmen, hem hukuka uygunluk hem de yerindelik açısından denetlenmesine imkân sağlar.

İdarenin taraf olduğu uyuşmazlıklar açısından uygulanabilecek yargı dışı çözüm yöntemleri idari başvurular yolu ile uyuşmazlıkların giderilmesi, müzakere, uzlaştırma, arabuluculuk, tahkim, kamu denetçiliği yolları olmak üzere oldukça çeşitlidir. Bu yöntemlerden biri de sulh yoludur. Esasen bu yöntemlerin hepsinin amacı taraflar arasında uyuşmazlığın giderilmesidir.

Sulh, uyuşmazlık taraflarının uyuşmazlığı gidermek konusunda karşılıklı olarak yaptıkları görüşmelerin olumlu sonuçlanarak tarafların uyuşmazlığı sonlandırmak için anlaşmalarını ifade etmektedir. Bir özel hukuk kurumu olarak uzun süredir uygulama alanı bulan sulh tanımsal olarak ve belli başlı esasları ile Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile düzenlenmiştir. Davaya son veren taraf işlemlerinden biri olarak feragat ve kabulle birlikte kanunda yer alan sulh, görülmekte olan bir davada, tarafların aralarındaki uyuşmazlığı kısmen veya tamamen sona erdirmek amacıyla, mahkeme huzurunda yapmış oldukları bir sözleşme olarak tanımlanmıştır.

İdarenin taraf olduğu uyuşmazlıkların sulh yolu ile giderilebilmesi açısından anlaşılması gereken idare ile uyuşmazlık tarafı bulunan birey arasında uyuşmazlığın yargı organları önüne götürülmeden karşılıklı olarak oturulup anlaşılıp uyuşmazlığın giderilmesinin sağlanmasıdır. Bu açıdan örneğin vergi hukukunda vergi idaresi ile yükümlü arasında verginin veya vergi cezasının azaltılması ya da tamamen ortadan kaldırılması konusunda yaptıkları uzlaşma idarenin taraf olduğu bir uyuşmazlığın giderilmesine yönelik olarak yapılan sulh anlaşmasıdır. İdari Yargılama Usulü Kanununun 13. maddesi gereğince idari eylemlerden doğan zararların giderilmesi konusunda idari eylemden zarar gören bireyin yapmış olduğu ön karar başvurusunun idare tarafından uygun görülerek zararın bu şekilde karşılanması da örneğin bir sulh anlaşmasıdır.

Üyelik sürecimizin devam ettiği Avrupa Birliği de, çıkarmış olduğu tavsiye kararlar, ile genelde bütün mahkemelerin özelde idari yargının iş yükünün azal-

tılmasına yönelik olarak bir takım önerilerde bulunmuştur. Bu önerilerden önemli bir kısmı idarenin taraf olduğu uyuşmazlıklarda yargı yoluna başvurulmasının dışında kalan uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin kullanılmasının teşvik edilmesine yöneliktir. Özellikle Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin 16 Eylül 1986 tarihli Mahkemelerin Aşırı İş Yükünü Önleyici ve Azaltıcı Tedbirler Hakkında Üye Devletlere Yönelik 12 Sayılı Tavsiye Kararı uyuşmazlıkların giderilmesi konusunda sulh yolunun önemine vurgu yapmaktadır.

İdarenin taraf olduğu gerek adli gerekse idari uyuşmazlıklarda yargısal çözüm yolu işletilmeden önce veya yargısal mercilere başvurulmasından sonra 659 Sayılı Karamame kapsamında belirtilen esaslarla idarenin sulh yolunu işletebilmesi mümkündür. Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununa ek I ve II sayılı cetvelde yer alan idareleri kapsayacak şekilde düzenlenen Kanun Hükmünde Karamame, idarelerin hem adli hem de idari uyuşmazlıklarını kapsayacak şekilde dava açmadan veya açılmış dava sırasında sulh yolu ile gidermeleri esasına dayanmaktadır.

Karamamenin 9. maddesine göre idarelerin adli yargı yerlerinde dava açmadan veya icra takibine başlamadan önce uyuşmazlığın diğer tarafını sulhe davet etmek sureti ile taraf olduğu adli bir uyuşmazlığı sulh yolu ile gidermesi mümkün iken adli bir uyuşmazlığın tarafı olan idareye karşı da dava açmadan ya da açılmış bir dava sırasında uyuşmazlığın diğer tarafı olan birey içinde yapılabilecektir.

Karamamenin 12. maddesi gereğince idari işlemler ve idari eylemler sebebi ile doğan bir zararın giderilmesi için de uyuşmazlığın tarafı olan birey tarafından sulh başvurusunda bulunulabilecektir. Bu açıdan idari eylemler sebebi ile İdari Yargılama Usulü Kanununun 13. maddesi gereğince yapılan ön karar başvuruları da sulh başvurusu olarak kabul edilecektir.

Hem adli hem de idari uyuşmazlıklarda sulh yoluna başvurulması durumunda işlemeye başlamış olan kanuni süreler duracak ve altmış gün içinde sulh başvurusu sonuçlandırılmayacak olursa süreler yeniden işlemeye başlayacaktır. Sulh görüşmelerinin olumlu bir şekilde sonuçlandırılması durumunda da taraflarca imzalanacak sulh tutanakları ilam niteliğinde kabul edilecektir.

Mevcut düzenlemeler çerçevesinde idarelerin taraf olduğu uyuşmazlıkları sulh yolu ile gidermelerinin mümkün olacağı açıktır. Ancak idarenin taraf olduğu bir uyuşmazlığın dava sırasında veya yargılamadan tamamen bağımsız bir yer ve zamanda gerçekleşmesi durumunda, kapsamında bulunan idareler açısından 659 sayılı Kararname kapsamında mı yoksa İdari Yargılama Usulü Kanununun 31. maddesinin yaptığı yollama sebebi ile kısmî kabul kısmî feragat olarak değerlendirilerek Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun mu uygulanacağına iyi belirlenmesi gerekmektedir. Zira 31. maddede HUMK'un sulh hükümlerine atıf bulunmamaktadır.

Yargılamanın görülmesi sırasında idare ile adli uyuşmazlığın tarafı arasında anlaşmaya varılarak sulh olunması halinde uygulanacak olan hükümler Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun davaya son veren taraf işlemi olan sulh ile ilgili hükümleridir. İdari uyuşmazlıklar açısından yargılama sırasında sulh olunması durumunda ise kanaatimce sulhu, tarafların uyuşmazlık konusunu kısmî kabul kısmî feragatleri ile sonlandırmaları olarak tanımlandığından uyuşmazlığı bu şekilde sonlandırmak daha uygun bulunmaktadır.

Yargılama faaliyetinin dışında yargılamayla bağlantısı olmaksızın kararname kapsamındaki idareler açısından idare ile faaliyetin muhatabı olan birey arasında gerçekleştirilecek olan mahkeme dışı sulh ise 659 sayılı Kararname kapsamında değerlendirilerek kararnamenin hükümlerine tabi tutulacaktır.

İdarelerin tarafı olduğu gerek adli gerekse de idari uyuşmazlıkların sulh yolu ile giderilmesi açısından uygulanacak hükümlerin uyuşmazlığı giderme konusunda ve etkisi açısından herhangi bir fark bulunmamaktadır. Her iki düzenlemede idarenin tarafı bulunduğu uyuşmazlığın kesin bir şekilde ilam kuvveti ile giderilmesi esasına yöneliktir.

Uyuşmazlıkların sulh yolu ile giderilmesi konusunda getirilen düzenlemelerden doğan beklentiler oldukça yüksektir. Her şeyden önce dava açmak sureti ile uyuşmazlıkların giderilmesinden farklı olarak sulh başvurusunun altmış günlük bir süre içinde sonuçlandırılması esasının getirilmesi ile uyuşmazlığın mümkün olduğunca kısa bir süre zarfında sonlandırılması konusunda beklenti uyandırmaktadır.

Sulh görüşmelerinin olumlu sonuçlandırılması durumunda taraflar arasında imzalanan sulh tutanağı ilam hükmünde kabul edilmektedir. Bu açıdan uyuşmazlığı mahkeme hükmü kuvvet ve etkisi ile gidermesi yönünden de oldukça önemli sonuçlar doğurmaktadır.

Sulh olunması halinde doğrudan doğacak olan ilk sonuç idarenin taraf olduğu bir uyuşmazlığın ortadan kaldırılmasıdır. Adli uyuşmazlıklar açısından söz konusu uyuşmazlığın giderilmesi anlaşma tutanağında belirtilen tutar kadar bir hakkın tanınması, menfaatin terki, bir şeyin verilmesi, yapılması ya da yapılmaması konusunda anlaşmalar veya sözleşme değişikliklerini kapsar. Buna karşılık idari uyuşmazlıklar açısından uyuşmazlığın giderilmesi idari işlem veya idari eylem sebebi ile doğan zararın giderilmesini ifade etmektedir. Söz konusu bu düzenlemeler çerçevesinde idare ile uyuşmazlığın diğer tarafı olan birey kararnamede belirtilen kapsamda uyuşmazlıkları giderme konusunda anlaşmışları sulh anlaşmasının içeriğini belirleme konusunda bir serbestîye sahiptir.

“İlgililer tarafından idari dava açılmadan önce, idari işlemin kaldırılması, geri alınması, değiştirilmesi veya yeni bir işlem yapılması üst makamdan, üst makam yoksa işlemi yapmış olan makamdan, idari dava açma süresi içinde

istenebilir” hükmünü içeren İdari Yargılama Usulü Kanununun 11. maddesi gereğince idari işlemle ilgili ihlal edilen menfaatinin giderilmesini isteyebilecektir. İdari Yargılama Usulü Kanununun 13. maddesi gereğince idari eylemler sebebi ile doğan zararın giderilmesi için idari eylemi gerçekleştiren idareye bir başvuruda bulunulabilecektir. Bu açıdan mevcut düzenlemeler kapsamında idarenin tarafı olduğu bir uyuşmazlığın giderilmesi için ayrı bir düzenlemeye ihtiyaç bulunup bulunmadığı tartışılabilir. Ancak mevcut düzenlemeler idarenin tarafı olduğu bir uyuşmazlığı giderme konusunda yetersiz kalmaktadır.

Her şeyden önce idari makamlar idari bir uyuşmazlığın giderilmesi konusunda bir başvuru ile karşılaştıklarında sorumluluk almaktan kaçmaktadırlar. İdarenin haksız olma ihtimalinin düşük görülmesi, haklı olsa dahi gerçekleştirdiği faaliyet sebebi ile bir zarar doğduğunda bu zararın giderilmesinde çekingen davrandığı görülmektedir. Kamu görevlileri böyle bir başvuru ile karşılaştıklarında zararı gidermek için mahkeme kararını bekleme yolunu tercih etmektedirler. Kamu görevlilerinin sorumluluk olarak doğan zararı gidermeye olumlu bakmaları durumunda da idarelerin bütçelerinde bu tarz bir zararın giderilmesi konusunda ödenek de bulunmayabilir. Sulh yolu ise bu sorunların büyük bir kısmını giderebilecek niteliktedir.

İdarenin taraf olduğu bir uyuşmazlığın sulh yolu ile giderilmesi için yapılan ve kabulü uygun görülen başvurular Hukuki Uyuşmazlık Değerlendirme Komisyonuna gönderilecektir. Komisyon başvurunun konusu, zarara yol açan olay ve nedenleri, zararın idari eylem veya işlemde doğup doğmadığı ve meydana geliş şekli, idarenin tazmin sorumluluğunun olup olmadığı, zararın miktarı ve ödenecek tazminat tutarını bilirkişi incelemesi dâhil olmak üzere gerekli her türlü araştırma ve inceleme yapmak ve olayla ilgili bilgisi bulunan kişiler dinlenmek sureti ile tespit edecektir. Hukuki uyuşmazlık değerlendirme komisyonunun inceleme sonunda hazırlayacağı rapor karar vermeye yetkili mercilere sunulur. Bu mercilerin sulh başvurusunu kabul etmesi halinde başvuru sahibine, hazırlanan sulh tutanağının imzalaması için en az onbeş günlük süre verilir. Sulh tanımsal olarak uyuşmazlık taraflarının karşılıklı olarak sorunun giderilmesi konusunda uzlaşarak anlaşmalarını ifade etmektedir. Bu durumda başvuruların komisyon tarafından değerlendirilmesi ve bir hak ihlalinin bulunup bulunmadığı eğer böyle bir ihlal var ise ihlalin ne şekilde giderileceği tek taraflı olarak tespit edileceğinden karşılıklı uzlaşmadan bahsetmek mümkün değildir.

Birden fazla idare hak ihlaline sebep olmuşsa ortak Hukuki Uyuşmazlık Değerlendirme Komisyonu kurulabilecektir. Ancak ne 659 sayılı Kararnamede, ne de Hukuki Uyuşmazlık Değerlendirme Komisyonunun Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik’de ortak komisyonun nasıl oluşturulacağına dair bir hüküm bulunmamaktadır.

Kararnamedeki düzenlemelere yönelik diğer eleştiriler konuları şunlardır:

İptal davası açılabilir durumlar da yani menfaat ihlalinin bulunduğu durumlarda kararname kapsamında sulh yoluna başvurulması mümkün bulunmamaktadır.

İdari uyuşmazlıklarda sulh yolu sadece idari faaliyet sebebi ile hak ihlaline uğrayan vatandaşlarca yapılabilen buna karşılık idarenin idari faaliyet sebebi ile sulh yoluna başvurma imkânı bulunmamaktadır. Faaliyeti sebebi ile doğan zararı kendi isteği karşılamak istemesi ve buna yönelik olarak faaliyetten zarar gören bireyi kendi isteği sulh yoluna davet etmesi uygun bir idare den beklenmektedir. Ancak kararnamede bu yönde bir düzenleme bulunmamaktadır.

Adli uyuşmazlıklarda sulh başvurusu hem dava açıldıktan veya icra yoluna başvurulduktan sonra hem de dava açılmadan veya icra yoluna başvurulmadan önce yapılabilir. Buna karşılık dava açıldıktan sonra idari uyuşmazlıklar sebebi ile sulh yoluna gidilebilmesine imkân bulunmamaktadır.

İdari uyuşmazlıklarda sulh başvurusu yapıldığında Kararnamenin 12. maddesi kapsamında işlemeye başlamış olan dava açma süresinin duracağından bahsedilmiştir. İdari işlemler açısından dava açma süresi işlemin tebliği tarihinden itibaren başlayacağından idari işlemler sebebi ile sulh başvurusu yapıldığında dava açma süresi duracaktır. Fakat idari eylemlerde dava açma süresi İdari Yargılama Usulü Kanununun 13. maddesine göre hesaplanmaktadır. 13. madde gereğince yapılacak başvuru üzerine alınan ön karar tarihinden itibaren dava açma süresi başlayacaktır. Ön karar başvurusu da Kararname kapsamında sulh başvurusu olarak kabul edileceğinden ortada sulh başvurusu yapılması sebebi ile durması gereken bir dava açma süresi bulunmamaktadır. İdari eylemler sebebi ile sulh başvurusu yapıldığında başvurunun dava açma süresini durduracağına dair hüküm idari eylemlerde zaten işlemeye başlamış bir dava açma süresi bulunmaması sebebi ile eleştirilmiştir.

Sulh başvurusunda bulunan ya da kendisine sulh daveti gönderen vatandaşlar idare karşısında hukuki bilgi açısından güvencesiz konumdadır. Bu sebeple bireylere kararname kapsamında sulh sürecinin yürütülmesi sırasında hukuki yardım imkânının tanınmaması da kararnamedeki bir diğer eksikliklerdir.

Kararnameye ve düzenlemeye her ne kadar eleştiriler getirilse de olumlu yönleri yadsınmaz.

İnisiyatif almaktan korkan bu sebeple vatandaşların başvurularını olumsuz sonuçlandırıp, vatandaşın isteği doğrultusunda işlem yapmak için mahkeme kararını bekleyen bir idare yerine zarar doğurucu faaliyeti sebebi ile vatandaşla uzlaşma yoluna giren, hem vatandaşın uzun ve zahmetli yargılama sürecinden

kurtaran hem de mahkeme kararı gibi icra edebileceği bir güvence sağlayan sulh yolu oldukça tercih edilebilir yöntem olmaktadır. Ancak bunun için tarafların bu konuda bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

Uyuşmazlığı son çare olarak mahkeme yolu ile gidermek isteyen bireyler her zaman avukat yardımından istifade etmeyebilirler. Bu açıdan sulh yolu kişiler açısından da oldukça elverişli bir yol olacaktır. Bireylerin bu tür olumlu çözüm usullerinin varlığından haberdar edilmesi ve işleyişi konusunda bilgi sahibi olmaları önemlidir. Gerekirse konuya ilişkin bilgilendirici kamu spotlarının televizyonlarda yayınlanması, konuya dikkati çekmek ve farkındalığı artırmak için bilgilendirici broşürlerin hazırlanması akla gelen ilk önerilerdir.

Sulh yoluna teşebbüs etmenin haksızlığı baştan kabul etmek olmadığı aksine hakkı ihlal edilen ilgilinin yönetimle olan dostane ilişkilerin sürdürülebilmesi açısından iyi niyetli olduğunun kabul edilmesi gerektiği bilinci hem birey hem de kamu görevlilerin nezdinde yerleşmelidir.

Kamu görevlilerinin yargı yoluna başvurulmadan önce uyuşmazlıkların kurum tarafından giderilmesi konusunda eğitimleri de oldukça önemlidir. Böyle bir başvuru ile karşılaşan kamu görevlisi bireyi doğru bir şekilde yönlendirebilmeli, dava yoluna gitmek konusunda düşüncesi olan bireyi sulh yolunun varlığı konusunda bilgilendirebilecek kapasiteye sahip olacak donanımda olmalıdır. Hukuk birimleri içinde uyuşmazlıkları gidermek için yapılacak başvuruları inceleyecek ya da gerekirse doğrudan idare adına başvuruda bulunabilecek özel birimler oluşturulmalıdır. Avukatların da bu konuda bilgi sahibi olmaları müvekkillerinin uyuşmazlıklarını en kısa sürede gidermek ve doğan zararlarını mümkün olduğunca kısa sürede gidermelerini sağlayacaktır. Hukuk fakültesi ders müfredatında, hakkın her zaman yargı yoluna başvurarak elde edilebileceğinin doğru olmadığını günümüz koşullarında kaçınılmaz bir yargı olduğu bilincini yerleştirmek için arabuluculuk, uzlaştırma, alternatif uyuşmazlık çözüm yolları vs. gibi derslerin yer alması da artık büyük bir gereklilik olmuştur.

Belirtilen çözüm ve değişiklik önerilerimizin dikkate alınması dileğiyle idarenin taraf olduğu uyuşmazlıkların yargı dışı yollardan giderilmesi konusunda daha fazla düzenleme yapılması konusunda çalışmaların yapılması ve gerekli mevzuat açısından değişikliklerin yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ABACI DÖRTOK, Zeynep, “Bir Sorun Çözme Yöntemi Olarak Sulh: 18. Yüzyıl Bursa Kadı Sicillerinden Örnekler ve Düşündürdükleri”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Güz – 2006, Sayı 20, s.105 - 115.
- “American College of Trial Lawyers”, **Handbook on Alternatives For Dispute Resolution**, March 8, 1991, <http://www.actl.com/Content/NavigationMenu/Publications/AllPublications/default.htm> et; 18.07.2014;
- ARMSTRONG, Phillip “Why We Still Litigate?” **Pepperdine Dispute Resolution Law Journal**, Vol. 8, Iss.3, 2008, s.379 - 384.
- ARNAVAS, Donald, **Alternative Dispute Resolution For Government Contract**, Chicago CCH Incorporated, 2004.
- ATLAS, Nancy/HUBER, Stephen/HUBER, Wendy, **Alternative Dispute Resolution: The Litigator’s Handbook**, American Bar Association 2000.
- BALKAR, Kemal Galip, “İdare ile Halk Arasındaki Münasebetler”, **AÜSBFD**, C. XVIII, Mart 1963, s.431 - 434.
- BİLGE Necip/ÖNEN Ergun, **Medeni Yargılama Hukuku Dersleri**, Ankara AÜHFY 1978.
- BİLGİN Hikmet, “Anglosakson Hukuk Sistemlerinde Arabuluculuk”, **Hukuk Gündemi Dergisi**, Bahar 2009, S. 10, s.16 - 24.
- ÇINARLI Serkan, **İdarenin Sağlık Hizmetinin Sunumundan Kaynaklanan Hukuki Sorumluluğu**, Ankara Orion Kitabevi, 2013.
- ÇOLAK N. İlker, “İdari Uyuşmazlıklarda Alternatif Çözüm Yolları”, **İdari Yargıda Yargılama Süreçlerinin Yeniden Değerlendirilmesi, Danıştay ve İdari Yargı Günü 144. Yıl Sempozyumu, 11 Mayıs 2012**, Ankara Danıştay Yayınları, Yayın No: 83, s.97 – 118.
- FOGEL Jeremy, “How To Make Control Of The Runaway Litigation Train?” **Pepperdine Dispute Resolution Law Journal**, Vol. 5, Iss.2, 2005, s.377 - 384.
- GÖZLER Kemal, **İdare Hukuku**, C. I, 2. B. Bursa Ekin Kitabevi, 2009.
- HEISE, Michael, “Why ADR Programs Aren’t More Appealing: An Empirical Perspective” **Journal Of Empirical Legal Studies**, Vol. 7, Iss.1, March 2010, p. 64 - 96.
- KURU Baki, **Hukuk Muhakemeleri Usulü**, 6. B. C. IV, İstanbul Demir Yayıncılık 2001.
- MEADOW, Carrie Mekel, “Ethics In ADR: The Many Cs of Professional Responsibility and Dispute Resolution” **Fordham Urban Law Journal**, 2000 – 2001, p. 979 – 990.
- MACKIE, Karl, **A Handbook of Alternative Dispute Resolution**, Routledge 2013.
- MARTIN Elizabeth, **Oxford Dictionary of Law**, Fifth Edition, England Oxford University Press, 2001.
- NIEMIC, Robert/STIENSTRA, Donna/RAVITZ, Randal, **Guide To Judicial Management of Cases In ADR**, Federal Judicial Center, 2001.
- ODYAKMAZ Zehra/ÇINARLI Serkan, **İdari Uyuşmazlıklarda Yargı Öncesi Çözüm Usullerinin Uygulanabilirliği**, Ankara Orion Kitabevi, 2013.

- ODYAKMAZ Zehra, “Genel Olarak İdarenin Sözleşmeleri,” **GÜHFD, Prof. Dr. İhsan Tarakçıoğlu’na Armağan**, C. 2, S. 1 – 2, Haziran – Aralık 1998, s.141 – 195.
- ÖNEN Ergun, **Medeni Yargılama Hukukunda Sulh**, Ankara, AÜHFY 1972. (Sulh olarak kısaltılmıştır.)
- ÖNEN Ergun, **Medeni Yargılama Hukuku**, Ankara AÜHFY Yayın No. 442, 1972. (Yargılama Hukuku olarak kısaltılmıştır.)
- ÖZBAY, İbrahim, “Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları”, **EÜHFD Atatürk’ün 125. Doğum Yılına Armağan**, C. X, S. 3 - 4, 2006, s.459 – 475.
- ÖZBEK Mustafa, **Alternatif Uyuşmazlık Çözümü**, 2. B. Ankara Yetkin Yayınları 2009.
- ÖZBEK Mustafa, “İdari Uyuşmazlıkların Çözümünde Yargılama Dışı Usuller (I), Birinci Bölüm Türk Hukukunda ve Mukayeseli Hukukta İdari Uyuşmazlıkların Çözümünde Yargılama Dışı Usuller”, **TBB Dergisi**, S. 56, 2005, s.90 - 132.
- ÖZBEK Mustafa, “Dünya Çapındaki Adalete Ulaşma Hareketiyle Ortaya Çıkan Gelişmeler ve Alternatif Uyuşmazlık Çözümü”, **AÜHFD**, C. 1, S. 2, 2002, s.121 – 162.
- PARTRIDGE, Mark, **Alternative Dispute Resolution: An Essential Competency For Lawyers**, Oxford University Press, 2009.
- ROSENBERG Joshua / FOLBERG Jay, “Alternative Dispute Resolution: An Empirical Analysis”, **Stanford Law Review**, Vol. 46, No.6 July 1994, p. 1487 – 1551.
- SPEGEL Nadja, “Alternative Dispute Resolution; A New Era in Dispute Management?” **Legaldade** May 1994, Vol. 6, Issue 2, 1994, p. 1 - 4.
- STIENSTRA Donna / WILLGING Thomas, **Alternatives to Litigation Do They Have A Place In The Federal District Courts?** Federal Judicial Center, 1995.
- STIPANOVICH, Thomas, “ADR and The Vanishing Trial: The Growth and Impact of Alternative Dispute Resolution” **Journal Of Empirical Legal Studies**, Vol. 1, Iss.3, November 2004, p. 843 – 912.
- STONE Katherine, “Alternative Dispute Resolution”, **Encyclopedia in Legal History**, Research Paper No; 04 - 30, Oxford University Press 2004, p. 1 – 7.
- TAN, Turgut, **İdare Hukuku**, Gün. 2. B. Ankara Turhan Kitabevi, 2013.
- WECKSTEIN, Donald, “The Purposes of Dispute Resolution: Comparative Concepts of Justice”, **American Business Law Journal**, Vol. 26, Iss.3, 1988, p. 605 - 624.
- YAVUZ Cevdet, **Borçlar Hukuku Dersleri (Özel Hükümler)** Yen. 11. B. İstanbul Beta Yayınevi, 2012.
- YILDIRIM Ramazan, **İdare Hukuku Kavramları Sözlüğü**, Konya Mimoza Yayınları, 2006.
- YILDIRIM Ramazan, **Türk İdarî Rejimi Dersleri, Cilt II**, 2. B. Konya Mimoza Yayınları 2014.
- YILMAZ Ejder, **Öğrenciler İçin Hukuk Sözlüğü**, Yenilenmiş 3. baskı, Ankara Yetkin Yayınları 2005.
- ZOLLERS, Frances, “Alternative Dispute Resolution and Product Liability Reform” **American Business Law Journal**, Vol. 26, Iss.3, 1988, p. 479 - 510.

